
УДК 37.013.42

Мося І.А., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу фахової передвищої освіти Інституту професійної освіти НАПН України

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Самовдосконалення педагогічної діяльності викладача базується на вимогах суспільства до професії педагога, які завжди вищі за рівень його професійної компетентності. Щоб подолати означену суперечність, викладач має безперервно розвиватися, самовдосконалюватися. Натомість постійна самоосвітня діяльність – справа непроста, вимагає не лише бажання, а й серйозних вольових зусиль, наполегливості у виробленні стійких потреб і мотивів самовдосконалення.

Сучасний канадський письменник Ніл Пасріч доцільно вказує: «Істинний саморозвиток починається там, де закінчується Ваша зона комфорту» [5]. Дійсно, дискомфорт для вас настає тоді, коли ви виявляєте недосконалість, огріхи своєї педагогічної діяльності: посередні оцінки колег за відкрите заняття; «неочікувані» відгуки студентів про якість проведеного заняття; негаразди з виховною роботою у студентській групі; низький рейтинг серед педагогічних працівників коледжу; «скромне» місце у фінальному турі Всеукраїнського конкурсу «Педагогічний ОСКАР–2025» та ін. Такі ситуації є проблемними, вимагають активізації інтелектуальних ресурсів особистості педагога для їх розв'язання шляхом самоосвіти, самовиховання.

За нашими дослідженнями вкрай важливу роль у стимулюванні потреб і мотивів самовдосконалення відіграє звертання викладачів до історико-педагогічного досвіду, спадщини українського народу щодо самоосвіти, самовдосконалення людини. На необхідність наполегливої роботи над собою, на важливість самоосвіти, самовиховання вказували видатні мислителі, педагоги минувшини: Ярослав Мудрий, Володимир

Мономах, митрополит Іларіон, І. Вишенський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, Т. Шевченко, К. Ушинський, М. Пирогов, І. Огієнко, Л. Українка, С. Русова, І. Франко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та ін. Істинність їх суджень щодо саморозвитку особистості підкріплюється концептуальними положеннями українського письменника, науковця, філософа, математика, релігійного діяча, ректора Київської академії Феофана Прокоповича, який у праці «Духовний регламент» писав: «... освічена людина ніколи ситості не відчуває у пізнанні своїм, але не перестане ніколи вчитися» [2].

Цікавим і повчальним є досвід самовдосконалення видатного лікаря-хірурга, ученого, педагога ХІХ ст. М. Пирогова. Працюючи опікуном Одеського та Київського навчальних округів, а пізніше – лікарем у маєтку поблизу Вінниці, він самостійно вивчив українську мову та успішно спілкувався з місцевим населенням. Взагалі, все життя М. Пирогова було яскравим прикладом того, як кожен має «створити себе». Вчений переконував, що школа має «сприяти ... всебічному гармонійному розвитку всієї людини відповідно до її природи як організму, що росте, живе, відчуває, бажає, мислить і здібний до безкінечного самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти» [1].

Варто зазначити, що вкрай важливу роль у саморозвитку людини він відводив самопізнанню: щоб організувати продуктивну роботу над собою, треба «спочатку з'ясувати для самого себе, як я дивлюся на оточуючий мене світ, яким я видаюся собі, ким я себе вважаю, у що я вірю, у чому сумніваюсь, що люблю і що ненавиджу» [1].

Подібні думки виголошував і мандрівний український філософ, поет Г. Сковорода. Мислитель розробив концепцію «троїстого самопізнання», опертям якої були положення пропізнання себе як особи (*individuum*), як громадянина (*instatu*) та як, власне, людини (*ingenere*) («Кожен мусить пізнати свій народ і себе в ньому»). Пошук істини, смислу життя мислитель сконцентрував у відомому вислові «Пізнай самого себе» – невидима людська натура не може сприйнятися органами чуття,

для заглиблення в себе, для пізнання себе як особи потрібні інтелектуальна інтуїція, осяяння [3].

Вкрай важливо викладачеві, особливо початківцю, вмотивувати себе займатися самоосвітою, самовдосконаленням, подолати «бар'єр» переходу від мотиваційних установок до наполегливої систематичної праці над собою. Відомий вітчизняний педагог В. Сухомлинський з цього приводу писав: «Постав над собою і сто вчителів – вони виявляться безсилими, якщо ти не зможеш сам примусити себе і сам вимагати від себе... А якщо ти не навчився примушувати себе робити так, як треба, ти не зможеш стати дисциплінованим громадянином, вольовою людиною» [4]. Подібні думки виголошувала Леся Українка, зазначаючи: «покінчивши різні школи, учися ще, знаходь собі науку в книжках, і в людях, і по цілім світі, але ніколи не кажи до себе «Я вже скінчив науку» [6].

У перебігу самопізнання, самовдосконалення кожна людина, зокрема педагог, має неодмінно напрацювати якісь правила, прийоми, вимоги до свого саморуху. Такими «правилами для себе» користувалися відомі українські учені, педагоги, митці, зокрема: Т. Шевченко, М. Пирогов, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Вернадський, М. Коцюбинський, С. Корольов, І. Сікорський, І. Миколайчук, О. Довженко, К. Малевич, М. Амосов, В. Сухомлинський та ін.

Прикладом свідомої, планомірної роботи над собою, взірцем організації власного самовдосконалення був видатний український педагог-мислитель К. Ушинський [7]. У його щоденнику (1 лютого 1845 р.) виписано «рецепт» самовдосконалення як перелік визначених для себе «правил», зокрема: 1. *Спокій досконалий, принаймні, зовнішній.* 2. *Прямота у словах та вчинках.* 3. *Обміркованість дій.* 4. *Рішучість.* 5. *Не говорити про себе без потреби жодного слова.* 6. *Не проводити час несвідомо; робити те, що хочеш, а не те, що станеться.* 7. *Витрачатися лише на необхідне чи приємне, а не за пристрастю витрачати.* 8. *Щовечора сумлінно давати звіт у своїх вчинках.* 9. *Ні разу не хвалитися ні тим, що було, ні тим, що є, ні тим, що буде.* 10. *Нікому не показувати цей журнал.* Читаючи ці правила, мимоволі «приміряєш» рецепт

самовдосконалення К. Ушинського до своєї самоосвітньої діяльності, захоплюється самодисципліною видатного педагога.

У свою чергу, В. Сухомлинський у книзі «Сто порад учителям» наводить цікаві правила-поради «Як виховати самодисципліну в розумовій праці». Такі правила самовдосконалення він пропонує учням старших класів, але, на нашу думку, вони вкрай актуальні і для педагогічних працівників коледжу. Задля прикладу наведемо декілька з них [4]:

1. Якщо хочете, щоб у вас було достатньо часу, щоденно читайте. Читайте щодня хоч би дві сторінки наукової літератури, пов'язаної з предметом, яким захоплюєтеся (ваш факультатив). Усе, що ви читаете, – це інтелектуальний фон вашого навчання. Умійте примушувати себе читати щодня. Не відкладайте цієї роботи на завтра. Те, що упущено сьогодні, ніколи не надолужите завтра;

2. Починайте робочий день рано вранці, години о шостій. Вставайте в 5 годин 30 хвилин, зробіть зарядку, випийте склянку молока з хлібом, починайте роботу. Півтори-дві години розумової праці перед уроками – це золотий час. Виконуйте в ранкові години найскладнішу, творчу розумову працю. Думайте над вузловими питаннями теорії, читайте, вивчайте важкі статті, працюйте над рефератами. Якщо вас чекає розумова праця з елементами дослідження, виконуйте його тільки в уранішній час.

3. Умійте визначити систему своєї розумової праці. Йдеться про співвідношення головного і другорядного. Головне треба уміти розподілити в часі так, щоб воно не відсовувалося на задній план другорядним. Головним треба займатися щодня. Визначте найважливіші наукові проблеми, від розуміння яких залежить становлення ваших здібностей, завдатків. Вони повинні бути у вас на першому місці в уранішній розумовій праці.

4. Не припиняйте розумової праці ніколи. Влітку не розлучайтеся із книжкою. Кожний день нехай збагачує вас інтелектуальними цінностями – в цьому одне з джерел часу, необхідного для розумової праці в майбутньому. Пам'ятайте, що чим більше ви знаєте, тим легше оволодівати новими знаннями.

Отже нині, коли невпинно набуває значущості роль самовдосконалення в особистісно-професійному зростанні

викладачів коледжу, суттєвим чинником мотивації самоосвітньої діяльності педагогічних працівників є історико-педагогічний досвід, спадщина українського народу щодо самоосвіти, самовиховання людини. Ознайомлення педагогічних працівників з прикладами самоосвіти, самовиховання видатних педагогів, мислителів минувшини не тільки надихає на постійне самовдосконалення, а й сприяє оволодінню викладачами методиками й техніками самопізнання, самоорганізації, саморуху особистості. Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з розробленням системи розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів.

Використані джерела

1. Пирогов М.І. Збірник літературно-педагогічних статей, 1858–1861. Київ : Ун-т тип., 1861. 353 с.
2. Прокопович Феофан. Філософські твори в трьох томах. І–ІІІ т. Київ : Наукова думка. 1979–1981.
3. Сковорода Г.С. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Л. Ушкалова. Харків-Едмонтон-Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.
5. Ти – супер! Як адаптуватися до змін, долати невдачі й жити осмислено. Пасріч Н. 978-966-917-522-9
6. Тихолоз В.В. Методичний аспект курсу «Самовиховання і саморегуляція особистості» у підготовці фахівців соціальної сфери. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2016. № 8. С. 115–121.
7. Ушинський К.Д. З щоденника, що стосується університетських років. Вибрані педагогічні твори (с. 408–416). Київ : Радянська школа, 1949.